

Сандецька О. О.

*аспірант, викладач кафедри педагогіки
вищої школи і освітнього менеджменту
Черкаського національного університету
імені Богдана Хмельницького*

ЗАГАЛЬНОПЕДАГОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ПОНЯТТЯ «ДОРΟΣЛІСТЬ» ЯК ЕТАПУ ЖИТТЯ ЛЮДИНИ

У статті освіта дорослих розглядається, як сучасний гарант соціальної захищеності людини та її можливості навчатися упродовж життя. Також зазначено, що метою освіти є всебічний та гармонійний розвиток особистості, підготовка людини до життя в суспільстві; що освіта допомагає людині включитися в життя, адаптуватися до нього, подолати труднощі. У статті розглянуто теоретичний зміст поняття «дорослість». Проаналізовано зв'язок понять «дорослість» і «зрілість». Висвітлені основні сучасні вікові періодизації життя дорослих, оскільки вони відображають актуальні особливості соціалізації людини в суспільстві.

Ключові слова: *освіта дорослих, дорослість, зрілість, навчання упродовж життя, концепція неперервної освіти, вікова періодизація.*

В статье образование взрослых рассматривается, как современный гарант социальной защищенности человека и его возможности обучаться на протяжении жизни. Также отмечено, что цель образования – это всестороннее и гармоничное развитие личности, подготовка человека к жизни в социуме; что образование помогает человеку включиться в жизнь, адаптироваться к ней, преодолеть трудности. В статье рассмотрено теоретическое содержание понятия «взрослость». Проанализирована связь понятий «взрослость» и «зрелость». Обозначены основные современные возрастные периодизации жизни взрослых, так как они отображают актуальные особенности социализации человека в социуме.

Ключевые слова: *образование взрослых, взрослость, зрелость, обучение на протяжении жизни, концепция непрерывного образования, возрастная периодизация.*

In the article adult education is examined as a modern guarantor of social protection of a person and its possibility to study during life. It is also marked that the purpose of education is comprehensive and harmonious development of personality, preparation of a person to live in the society, and also, education helps people to join the life, to adapt to the life and overcome difficulties. In the article the theoretical maintenance of the concepts «adulthood» and «maturity» is analyzed. Basic modern age period divisions of adult life are lighted up, as they represent the actual features of socialization of a person in the society.

Key words: *adult education, adulthood, maturity, life-long education, the concept of continuous education, age periods division.*

Будь-які соціально-економічні зміни в суспільстві, розвиток економіки в ринкових умовах та поява ринку праці, суттєво впливають на трансформацію освітніх систем, що, водночас, вимагає якісних змін у концептуальних засадах професійної підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації фахівців. Тому реалізація цих завдань потребує нових підходів до розробки форм, змісту і методів професійної підготовки фахівців, упровадження в навчально-виховний процес вищих навчальних закладів освіти сучасних інформаційних технологій, постійного оновлення знань як з боку викладачів, так і з боку студентів (учнів).

Великої уваги в контексті сучасних процесів трансформації, глобалізації, інтеграції та інформатизації суспільства вимагає освіта дорослих, яка виступає в умовах сучасного світу гарантом соціальної захищеності людини, можливості її навчання упродовж життя.

Майже всі країни світу, в тому числі й Україна, ухвалили концепцію неперервної освіти, яка надає освіті дорослих статусу гаранта ефективності соціально-економічного розвитку всього світу і кожної країни зокрема.

Метою освіти є всебічний та гармонійний розвиток особистості, підготовка людини до життя в суспільстві. Таким чином, саме освіта допомагає людині адаптуватися до життя, подолати труднощі тощо. Процес навчання є двостороннім, й, оскільки в освіті дорослих беруть участь «дорослі учні», здійснимо у статті загально педагогічний аналіз поняття «дорослість» як етапу життя людини. Дослідження американських педагогів та психологів показують, що дорослість, як визначена вікова фаза, є відносно новим поняттям, якого не існувало до початку ХХ ст., тому чіткого тлумачення цього

поняття у психолого-педагогічній літературі не існує.

Період дорослості у порівнянні з іншими віковими періодами охоплює значно більший відрізок часу життя людини і тому описання його особливостей є ускладненим.

Існує безліч тлумачень поняття «дорослість» із соціальної, психологічної, педагогічної і філософської точок зору, проте треба наголосити на тому факті, що у філософському плані ця категорія досліджена недостатньо. Найширше тлумачення поняття «доросла людина» запропонували на Генеральній сесії ЮНЕСКО в Найробі в 1976 р., де дорослим було прийнято називати будь-яку людину, що визнана дорослою в тому суспільстві, до якого вона належить [5].

За визначенням В. Онушкіна і Є. Огарьова, дорослість – це період життя людини, який настає після юності і характеризується, як правило, такими основними ознаками: хронологічний вік; психофізіологічна зрілість; соціальна зрілість; повна громадсько-правова дієздатність; економічна самостійність; залучення до сфери професійної діяльності. Остання ознака передбачає наявність попередньої, тому може розглядатись як інтегральний критерій дорослості [12].

У психологічній енциклопедії «дорослість» розглядається як найтриваліший період онтогенезу людини від моменту закінчення юності до початку старіння, який характеризується досягненням найвищого розвитку фізичних, духовних та інтелектуальних здібностей, високої світоглядної зрілості, сформованості життєвої позиції та здатності контролювати свої бажання, емоції та почуття [13]. Дорослий – це людина, що досягла фізіологічної, психологічної та соціальної зрілості, володіє певним життєвим зрілим досвідом і постійно зростаючим рівнем самосвідомості, виконує ролі, традиційно закріплені суспільством за дорослими людьми, і приймає на себе повну відповідальність за своє життя (в тому числі економічну й моральну) і поведінку [5, с. 65]. Саме в дорослому віці людина досягає найвищого рівня творчості та найвищих здобутків у науці, літературі, мистецтві. Характеризуючи психологічні особливості дорослої особистості, дослідники вказують на високий рівень розвитку почуття відповідальності, потреби в турботі про інших людей, здатності до активної участі в житті суспільства, використання своїх знань і можливостей, конструктивного розв'язання різних життєвих проблем на шляху до повної самореалізації. «Критерій дорослості є багатовимірним, комплексним, – пише І. Кон. – Він містить такі фактори, як початок трудової діяльності і завершення освіти, економічну самостійність і отримання громадянських прав...» [9].

Американські вчені Г. Даркенвальд і Ш. Меррієм зазначають, що дорослий – це «така людина, що вийшла з ролі дитячої і підліткової соціальної ролі та прийняла на себе роль працівника, дружини й (або) батька... Дорослий – це людина, що відіграє соціально значущі продуктивні ролі й відповідає за своє власне життя» [17]. Важливо підкреслити, що у цьому визначенні «дорослість» пов'язується не з віком, а із соціально-психічними факторами, які, з одного боку, усвідомлюються самою людиною, а з іншого – визнаються суспільством, проявляються в суспільному житті.

На думку американського вченого, видатного теоретика і практика з освіти дорослих М. Ноулза, людина є дорослою тією мірою, якою вона сприймає себе відповідальною за власне життя. Він вважає дорослим того, по-перше, хто «поводиться, як дорослий, тобто грає в дорослі ігри (робітника, дружини, батька, відповідального громадянина)» (соціологічне визначення), «чия самосвідомість є самосвідомістю дорослої людини» (психологічне визначення) [6]. Важливою ознакою дорослих є наявність досвіду, який може бути використаний як основа для навчання.

С. Змейов вважає, що до дорослих можна віднести будь-яку людину, що поводить себе усвідомлено й відповідально та зайнята визначеною справою [6]. Вчений зазначає, що доросла людина «здатна до самостійного й відповідального прийняття рішень відповідно до норм і вимог суспільства. Це суб'єкт суспільно-трудової діяльності, що веде самостійне життя: виробниче, суспільне, особисте... Він самостійно приймає рішення, активно регулює свою поведінку» [5, с. 65].

На думку російського вченого Ю. Кулюткіна, дорослий – це насамперед соціально сформована особистість; він є суб'єктом суспільно-трудової діяльності; відповідально і самостійно приймає рішення [10, с. 12].

Період дорослості охоплює великий проміжок життя і, безперечно, поділяється на декілька етапів. Періодизація життя людини, яка існує в науковій літературі, має певні розбіжності у визначенні початку, продовження й завершення цього періоду, що визначається історичними, культурними й соціально-економічними особливостями суспільства.

Сучасні вікові періодизації динамічні, оскільки, вони відображають актуальні особливості соціалізації людини в суспільстві. Вікові межі дорослого періоду життя людини, вченими характеризуються по-різному. Так, Е. Степанова поняття «дорослість» окреслює віком 18–40 років [14, с. 53–54], Ю. Кулюткін – 16–70 років [10, с. 13], англійський учений Д. Бромлі, з яким погоджується Б. Г. Ананьєв, обмежує цей вік 18–65 роками [3, с. 131–135].

Відомий французький дослідник освіти дорослих Р. Муккіеллі називає дорослими тих чоловіків і жінок, «яким понад 23 роки і які увійшли в професійне життя і взяли на себе активні соціальні ролі та сімейні зобов'язання... Вони вже вийшли з того типу стосунків залежності й того типу мислення, які характерні для дитинства й отрочтва, і вступили в соціальні стосунки іншого типу взаємозалежності. Вони взяли на себе обов'язок організації свого життя і свого «тимчасового обр'ю» (своїх особистих і суспільних планів), і вони володіють досить прагматичним, реалістичним розумінням своєї соціальної приналежності, становища, можливостей і устремлінь [5].

Поняття дорослості тісно пов'язане з такою характеристикою як «зрілість». Поняття «зрілість» може розглядатися в контексті різних стосунків особистості та з урахуванням переваги в них біологічного або соціального, спадкоємного або набутого.

Велику увагу феномену зрілості дорослої людини приділяли як вітчизняні, так і зарубіжні вчені: Г. Яворська [18], Б. Ананьєв [2], Г. Сухобська [15] та ін. Розглядаючи це поняття, дослідниця Г. Яворська [16] зазначає: «З філософської точки зору феномен зрілості розглядається як певний фіксований момент прогресу, що вказує на рівень або етап розвитку, якісні параметри і характеристики, що досягнуті процесом чи явищем у його вічному і безперервному русі. Категорія «зрілість» думкою фіксує момент статичності в тому, що розвивається і змінюється; відносна перерва руху і зміни.

Найточніше поняття «зрілість» стосовно особистості розглядається саме у межах акмеології. Акмеологія – це галузь наукового знання, що виникла на межі природничих, суспільних і гуманітарних дисциплін і вивчає «закономірності і феномени розвитку людини на ступені її зрілості і особливо при досягненні нею найвищого рівня в цьому розвитку» [1, с. 15].

З точки зору Г. Яворської, поняття «зрілість», як і «вік», має комплексний характер і вимагає визначення в собі не тільки біологічних, психологічних, але й соціальних характеристик [16, с. 14].

У соціальному аспекті поняття «зрілість» стосовно людини було введено в науковий обіг О. Контом і з'явилося в літературі в середині XIX ст. У соціальних науках зрілість – це стан, який характеризується гармонійною взаємозалежністю між елементами соціальної системи та ефективністю її функціонування. Зріла особистість – це особистість, що активно володіє своїм оточенням, володіє сталою єдністю особистісних рис і ціннісних орієнтацій та здатна правильно сприймати людей і себе.

У соціально-психологічному контексті поняття «зрілість» Г. Сухобська визначає як досягнення в розвитку особистості й індивідуальності, що характеризується здатністю людини до самостійності у житті, коли вона не має потреби в тих «підпірках» і «допомогах» з боку інших, які підтримували її життєву рівновагу й протистояння труднощам життя [15].

С. Ожеговий зазначає, що дорослий – це людина, яка досягла зрілого віку [11, с. 70]. «Зрілість» – у його словнику – це досягнення повного розвитку [11, с. 203].

Відомий психолог Б. Ананьєв вважає, що розвиток людини в період зрілості пов'язаний з її активним залученням до сфери суспільного виробництва. Вчений зазначає, що «Зрілість особистості – це сукупний стан високого розвитку фізіологічних, інтелектуальних, вольових, моральних, соціальних параметрів людини» [2, с. 66].

За Л. Коганом, поняття «зрілість» може бути використане у будь-якій складній системі для характеристики її окремих елементів і всієї системи в цілому; зрілість системи в цілому означає повну реалізацію її системної якості [7].

Зріла особистість має широке коло інтелектуальних умінь, відрізняється здатністю мислити критично; в емоційній сфері для неї характерні стійкість емоційних оцінок, вміння контролювати свої почуття та переживання. У цілому особистість стає інтегрованішою.

Російська дослідниця І. А. Колесникова, розглядаючи поняття «дорослість», виділяє її етапи: молодість, зрілість, похилий вік і старість. Поняття «зрілість» вона розглядає через досвід, час, рівень розвитку, діяльність і наголошує на тому, що зрілість має різні види: фізіологічний, психологічний і соціальний [8, с. 40].

Особистість у ході свого розвитку здобуває свій статус дорослості, свою зрілість, здатність до самоврядування на основі суспільних норм, перетворених на внутрішні переконання. Тому доросла людина, яка живе у сучасному світі, сама постійно змінюється. На думку С. Змейова, дорослі повинні мати високу мотивацію до навчання, і вони бажають, щоб результати цього навчання впроваджувалися не потім, а зараз і тільки сьогодні.

С. Вершловського вважає, що дорослий – це той, хто вміє приймати рішення; вміє брати на себе відповідальність; має життєвий досвід; вміє переконувати; відповідальний за власні слова та дії; оцінює ситуацію і приймає конкретне рішення; правильно оцінює свої можливості;

відповідальний за результат. Це індивід, особистість, людина, яка має освіту; може створювати родину; досягає поставлених цілей; має навички для певної якості життя. Людина, яка усвідомлено діє відповідно до вищого впливу, планує свої дії; вміє розв'язати конфлікт. Це індивід, який досяг певного культурно-освітнього рівня, навичок, які використовуються у певній ситуації; здатний до самореалізації, спілкування з людьми і впливу на них через комунікацію; індивід, що вступає в суспільні відносини із законом тощо [4, с. 3].

Таким чином, «дорослість» – це етап життя людини, яка досягла зрілого віку, має широке коло інтелектуальних умінь, відрізняється здатністю мислити критично та керувати своїми емоціями тощо.

Подальшого дослідження, вважаємо, потребує питання визначення особливостей організації навчально-виховного процесу для дорослих людей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Акмеология: учебное пособие для студентов вузов, обучающихся по направлениям и спец. психологии / А. А. Деркач, В. Г. Зазыкина. – СПб. : Питер, 2003. – 252 с.
2. Ананьев Б. Г. Некоторые проблемы психологии взрослых / Б. Г. Ананьев. – М. : Знание, 1972. – 52 с.
3. Ананьев Б. Г. Человек как предмет познания / Б. Г. Ананьев; [глав. ред. В. Усманцов]. – СПб. : Питер, 2002. – 288 с. – (Мастера психологии).
4. Вершловский С. Г. Взрослый как субъект образования / С. Г. Вершловский // Педагогика. – 2003. – № 8. – С. 3–8.
5. Змеев С. И. Андрагогика : основы теории и технологии обучения взрослых / С. И. Змеев. – М. : ПЕР СЭ, 2003. – 208 с.
6. Змеев С. И. Основы андрагогики : учебное пособие для вузов / С. И. Змеев. – М. : Флинта: Наука, 1999. – 152 с.
7. Коган Л. Н. Цель и смысл жизни человека / Л. Н. Коган. – М. : Мысль, 1984. – 252 с.
8. Колесникова И. А. Основы андрагогики : учеб. пособие для студ. вузов, обучающихся по спец. 031000 / И. А. Колесникова, А. Е. Мерон, Е. П. Тонконогая и др. – М. : Академия, 2003. – 238 с.
9. Кон И. С. Социология личности / И. С. Кон. – М., 1987. – С. 172.
10. Кулюткин Ю. Н. Психологические проблемы образования взрослых / Ю. Н. Кулюткин // Вопросы психологии. – 1989. – № 2. – С. 5–13.
11. Ожегов С. И. Словарь русского языка: около 57 000 слов / С. И. Ожегов ; под ред. докт. филол. наук, проф. Н. Ю. Шведовой. – [16-е изд., испр.]. – М. : Рус. яз., 1984. – 797 с.
12. Онушкин В. Г. Образование взрослых : Междисциплинарный словарь терминологии / В. Г. Онушкин, Е. М. Огарев. – СПб., Воронеж, 1995. – С. 34.
13. Психологічна енциклопедія / автор-упоряд. О. М. Степанов. – К. :

- Академвидав, 2006. – 424 с.
14. Степанова Е. И. Умственное развитие и обучаемость взрослых / Е. И. Степанова. – Л., 1981. – С. 34–66.
  15. Сухобская Г. С. Понятие «зрелость социально-психологического развития человека» в контексте андрагогики» / Г. Сухобская // Новые знания. – 2002. – № 4. – С. 17–20.
  16. Яворська Г. Х. Соціально-професійна зрілість курсантів вищих закладів освіти МВС України: монографія / Г. Х. Яворська. – О. : ПЛАСКЕ ЗАТ, 2005. – 405 с.
- Darkenwald G. G, Merriam S. B. Adult Education : Foundations of Practice. – N.Y., 1982.